

Natali Rashid 's women's literature in the discourse of cultural colonialism in the Arab society of Egypt

Maryam Hashemi*

Abstract

The literature of cultural colonial studies in the Arab society of Egypt, which arose from the depth of the soul, experience, and lived life of elites, thoughtful and committed Arab women and men; In fact, it is considered to be one of the main pillars of indigenous and non-adapted knowledge of the Egyptian society. On the one hand, this type of literature expresses the lived experiences of Egyptian women who lived with the nation and their sufferings in the lap of colonialism and in the heart of the crisis-stricken Egyptian society, and on the other hand, they continue to write against them in a direct challenge and conflict with the colonialists. Egyptian women are trying to enlighten and explain the consequences of the apparent withdrawal of colonialism from the Arab countries and the granting of illusory political independence to the Arab states. One of these women thinkers is Natali Rashid (1934-2012) who, with the historical-critical method and the goal of increasing knowledge in the field of Arabic colonialism, deals with the cultural paradigm of the colonial discourse in Rashid's thought and literature. He is reflecting on the components and examples of the cultural paradigm of colonialism by focusing on his research work called "The Tale of Anti-Imperialism". Among the most important findings of the research, which has a strategic, strategic and very effective application in the field of understanding colonialism in the Islamic world in general and the colonialism of Egyptian society in particular, is a deeper understanding of the role and influence of the thoughts of this Egyptian woman in the discourse of colonialism. Egypt's culture and its developments during the different periods of British colonialism

* Assistant Professor, Islamic Civilization Research Institute, Institute of Humanities and Cultural Studies,

Tehran, Iran, ORCID ID : 0002-9393-8400-0000, Ma.Hashemi@ihcs.ac.ir

Date received: 17/12/2023, Date of acceptance: 22/04/2024

in the years of occupation of this country have brought special criticism and analysis. The literary historical work under study tries to understand and understand the atmosphere that governs the Egyptian society as much as possible, as well as evaluate the effects of colonialism and examine the policies of the colonizers from the perspective of portraying Rashid and following his feminine ideologies in the cultural context of Egypt.

Keywords: colonial studies, women's literature, Egypt, Natali Rashid.

Introduction

It seems that Rashid's critical spirit was written in the mentioned book with the motivation to improve things in the crisis-stricken society of Egypt, which is fed up under the control of the British colonialists. Therefore, firstly, in order to understand the critical spirit of this woman, we need to be equipped with tools and equipment for scientific and critical understanding of this work, which seems to be one of the tools for a deep understanding of the category of colonialism in the Arab society of Egypt. It is a scientific method that causes the regular development of the knowledge of Egyptian colonialism and helps the development and progress of the oriental man's understanding of the invisible conspiracies of foreigners and greed for the rich capitals of the eastern lands.

It is important to carry out this research from the point of view that researching and criticizing the works of Arab women writers and historians leads both to the development of knowledge and awareness in the field of colonial studies and to the awakening and enlightenment of the best women of Islam in adhering to National and ideological values, anti-Westernize and adopting anti-colonial positions in the Islamic world.

Materials and Methods

This research is based on the method of critical historical criticism in the way of achieving a clear and scientific understanding of the work "Anti-colonial struggle story" in which two important epistemic indicators are used in the criticism of this textual source and its alignment, which are: the indicator of external criticism The work and the author (in terms of identifying the fact in the context of the formation of the text) and the index of internal criticism of the work and the author (in terms of the analysis of the text of the work) are examined and reflected upon.

Discussion and Results

One of the scientific and methodical tools and methods of colonial studies in the Arab world is the cultural paradigmatic reading of the presence of colonialism in the Arab world. The cultural paradigm as a type of epistemological paradigm in the field of colonialism deals with the challenge and conflict between two categories of rich and wealthy countries, which are referred to as colonizers and colonized. In the cultural paradigm of the discourse of colonial studies, it only pays attention to the cultural dimensions of colonialism, the cultural self-loss of countries and their imitative imitation of industrialized countries, and everything that is included under the broad category of culture, and it pays less attention to the economic, industrial, political and military dimensions. The achievement of focusing on the cultural paradigm of colonialism, in the theoretical field, is to provide solutions for criticizing such works, and inferring meaning from the texts of colonialist authors, and in the practical field, the awareness and understanding of the Muslim community and the Islamic world is one of the dangerous aspects of colonialism's cultural influence in their country.

The basic components of external and internal criticism of the discourse of cultural colonialism in the Arab world, focusing on the two dimensions of the author and the work, firstly, it expresses the components of external criticism in terms of the author. These components are: biography and personal and family identity of the author; Time and place distance between the author and the work (events mentioned in the book); Professors and the author's school of thought and at the end of the author's works and scientific works.

The order of the components of internal criticism in the author's criterion is: understanding the interests, expectations and preconceptions of the author and the author's intention of writing the work. Also, the order of the basic components of the external criticism of the research work of colonialism refers to the identification of the situation in the formation of the text and consists of: linguistic criticism of the source and attention to the linguistic structure of the text; Signs, the central core and elements of the author's cultural colonialism discourse; The style of cultural colonialism and understanding the meanings of the author's discourse; and at the end, the review of the sources and sources of the work.

Conclusion

The findings of the research show that the investigation and analysis of the issue of colonialism and sustainability against it in the Egyptian society has been done with

themes such as struggle, patriotism, resistance, hostility, and martyrdom, and Rashid, influenced by the society's environment, The discourse atmosphere governing the time and its related political, social, and cultural consequences, in its work, has been able to gain new experiences and achievements from the colonialists' conspiracies and show an influential and combative presence in the field of resistance and stability.

Part of the themes of Rashid's colonial studies in the contemporary Egyptian society originates from the social life and its influence in the social, political and economic environments that govern the society, and as a result, the origin and the main background of Rashid's thoughts are influenced by his social life. Rashid's work represents the crisis situation of insider society and the arrogance of the western colonialists. What can be shown by the reading of colonialist researches, as frequent research elements and components of Rashid's perspective, is his opinions and beliefs, without a doubt, the roots of his upbringing and Islamic culture on the one hand and taste and On the other hand, his taste is in the narration of these events from the mouth of the chosen prime minister of the Egyptian nation, Gamal Abdel Nasser.

The work of Rashid's colonial studies shows a kind of history of endurance and patience of the Egyptian Arab nation and society in various historical events of colonialism, and the sustainability of Rashid's colonial literature and the content analysis of his work and views show that the phenomenon of colonialism in the Egyptian society, which has different dimensions in nature, has a deep intellectual history and is not just an imperialist movement.

Bibliography

- Stanford, Michael (۲۰۰۵), an introduction to historical research, translated by Masoud Sadeghi, Tehran: Imam Sadegh University Press. [in Persian]
- Brown, M. Nile; Stewart, M. Vakili (۲۰۱۱), a guide to critical thinking, asking the right questions, translated by Koresh Ghashab, Tehran: Minoy Khord. [in Persian]
- Hazrati, Hassan (۲۰۱۲), research method in historiography, second edition, Tehran: Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute. [in Persian]
- Khawases, Amir (۲۰۰۸), Critical Thinking Textbook, Tehran: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [in Persian]
- Rashid, Nutayla (۱۹۷۱), The story of anti-colonial resistance, Cairo: Al-Masriyyah. [in Persian]
- Razavi, Seyyed Abulfazl. (۲۰۱۶), "Source Criticism in History", Tarikh Pazohan Letter, No. ۶, pp. ۶۵-۴۶. [in Persian]
- Ezzati, Morteza (۱۹۹۷), research methods in social sciences, first edition, Tehran: Institute of Economic Research, Tarbiat Modares University. [in Persian]

185 Abstract

Jaspers, Karl (۱۹۸۵), The Beginning and End of History, translated by Mohammad Hossein Lotfi,
Tehran: Kharazmi Publications. [in Persian]

Internet site: <https://www.arabworldbooks.com/ar/authors/notaila-rashed>

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ادبیات زنانه نُتیلَه راشد در گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی جامعه عربی مصر

مریم هاشمی*

چکیده

ادبیات استعمارپژوهی فرهنگی در جامعه عربی مصر، که برخاسته از عمق جان، تجربه، و حیات زیسته‌ی نخبگان، زنان و مردان اندیشمند و متعهد عرب است؛ در واقع از ارکان رکن دانش بومی و غیراقتباسی جامعه مصری تلقی می‌شود. این نوع ادبیات از یک‌سو بیانگر تجارب زیسته زنان مصری است که در دامان استعمار و بطن جامعه بحران زده مصر، با ملت و آلام ایشان زیستند و از سویی دیگر همچنان در چالش و نزاع مستقیم با استعمارگران، بر ضد آنان قلم می‌زنند. زنان مصری در راستای روشنگری و تبیین تبعات خروج ظاهری استعمار از بلاد عربی و اعطای استقلال سیاسی و هم‌انگیز به دولت‌های عربی می‌کوشند. یکی از این زنان اندیشمند، نُتیلَه راشد (۱۹۳۴-۲۰۱۲م.) است که جستار پیش‌رو با روش تاریخی - انتقادی و هدف معرفت افزون در حوزه استعمارپژوهی عربی، به مقوله پارادایم فرهنگی گفتمان استعمار در تفکر و ادبیات راشد می‌پردازد و سعی دارد به بازتاب مؤلفه‌ها و مصادیق پارادایم فرهنگی استعمارپژوهی با تمرکز بر اثر پژوهشی وی به نام «حکایه کفاح ضد الاستعمار» پردازد. از جمله مهم‌ترین یافته‌های پژوهش که کاربردی استراتژیک، راهبردی و بسیار مؤثر در حوزه شناخت استعمار در جهان اسلام به‌طور عام و استعمارشناسی جامعه مصر به‌طور خاص دارد، درک عمیق‌تر نقش و تأثیر افکار این زن مصری در گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی مصر و تحولات آن در طول ادوار مختلف استبداد استعماری انگلیس در سال‌های اشغال این کشور است که نقد و تحلیل‌هایی خاص را به همراه داشته‌است. اثر تاریخی ادبی مورد مطالعه در راستای فهم و درک حداکثری اتمسفر حاکم بر جامعه مصر و همچنین ارزیابی تأثیرات استعمار

* استادیار، پژوهشکده تمدن اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران،
Ma.Hashemi@ihcs.ac.ir، شناسه ارکید: 0000-0002-9393-8400

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳

و بررسی سیاست‌های استعمارگران از منظر تصویرسازی راشد و تبّیع در ایدئولوژی‌های زنانه او در بستر فرهنگی مصر می‌کوشد.

کلیدواژه‌ها: استعمارپژوهی، ادبیات زنانه، مصر، نتیله راشد.

۱. مقدمه و طرح مسئله

حجم رو به رشد مطالعات و پژوهش‌های استعمارشناسی در ادبیات زنان در محافل آکادمیک و دانش‌پژوهی جامعه مصر در سال‌های (۱۹۱۰-۱۹۵۰م.) چنین متبادر می‌کند که اندیشه ضد استعماری و استبدادستیزی، جایگاه خاصی در میان نخبگان و اندیشمندان جمهوری عربی مصر از جمله زنان آن داشته و همگام با رشد جهان علمی و پیشرفت‌های تکنولوژی به یک ضرورت مطالعاتی تبدیل شده است. در این اثنا طبع اندیشه‌ورزی و ادبیات منتقدانه زنی ادیب و تاریخ‌نویس به نام نتیله راشد (۱۹۳۴-۲۰۱۲م.) بسترساز خلق اثری فکری و فرهنگی در حوزه استعمار و تاریخ مستمر آن به نام «حکایه کفاح ضد الاستعمار» شد که به نظر می‌رسد روحیه نقادانه وی در کتاب مذکور با انگیزش معطوف به بهبود امور، در جامعه بحران زده مصر که تحت سیطره استعمارگران انگلیسی به ستوه آمده است، نوشته شد.

در این میان اگر بخواهیم در راستای فهم گفتمان حاکم بر این اثر گام برداریم در ابتدا نیازمند تجهیز به ابزار و لوازم فهم علمی و نقادانه این اثر هستیم که به نظر می‌رسد یکی از لوازم فهم عمیق مقوله استعمار در جامعه عربی مصر، سنجش معیارانه این اثر پژوهشی در ترازوی نقد مبتنی بر آداب و روشمندی علمی است که هم سبب توسعه منظم دانش استعمارشناسی مصری می‌گردد و هم به ترقی و پیشرفت فهم انسان شرقی در توطئه‌های نامرئی بیگانگان و طماعان به سرمایه‌های غنی سرزمین‌های شرقی مدد می‌رساند.

انجام این پژوهش از این جنبه حائز اهمیت است که تتبع در حوزه بررسی و نقد آثار زنان ادیب و تاریخ‌نویس عرب، هم به توسعه علم و آگاهی در حوزه استعمارپژوهی منجر می‌شود و هم به بیدارگری و روشنگری هر چه بهین زنان اسلام در پایبندی به ارزش‌های ملی و عقیدتی خود و غرب‌ستیزی و اتخاذ مواضع ضد کلونیسم در جهان اسلام خواهد شد.

لازم به ذکر است که آن چه در این پژوهش در حوزه استعمار در جامعه مصری گفته می‌شود نه سخن آخر و تمام، بلکه دانسته‌ها و پیشنهادهای نگارنده از ورای خوانش اثر پژوهشی راشد است تا شاید بابتی در عرصه فهم عمیق تر این مقوله بحران‌آفرین در جهان عرب گشوده شود و اخگر پر فروغ اندیشه انسان عربی در این حوزه را هم چنان شعله‌ور نگاه

دارد. هم چنین شایان ذکر است که به علت کمبود منبع و بکر بودن پیشینه مساله پژوهش و محدودیت آن و البته نه موضوع پژوهش که در باب استعمار قلم فرسایی های بسیار شده است؛ ناچار به مراجعه به یک سایت اینترنتی نیز شدم.

۲. پیشینه پژوهش

در خصوص پیشینه پژوهشی موضوع استعمارپژوهی باید گفت کارنامه توصیفی - تحلیلی و تبیینی استعمارپژوهی در جهان عرب نسبتاً پربار است و هم چنین در جامعه ایران مقالات و آثار بسیاری در حوزه استعمار به نگارش درآمده است. اما در خصوص پیشینه پژوهشی مسئله در مقاله حاضر به ضرس نسبتاً قاطع می توان گفت که این نویسنده ادیب و تاریخ‌نویس زن عرب را به هیچ عنوان جامعه آکادمیک و غیر آکادمیک ایرانی نمی شناسد و این پژوهش اولین اثر در راستای توضیح مختصر و البته غیر مکتمل این زن پژوهشگر و ادیب مصری است.

نوع رویکرد، بینش و نگرش فرهیختگان و نخبگان جهان عرب، به پدیده غربی استعمار، رویکرد و بینشی انتقادی است که در ابعاد گوناگون، تأثیر ایجاد و تداوم این بحران را در میان ملت عربی، دولت عربی، و سرزمین عربی و ارتباط مثلث‌وار این سه عنصر با هم مورد بررسی قرار گرفته است. استعمار و گفتمان تبعیض آمیز و نژاد پرستانه آن، نگاه های برتری جویانه، فرض نابرابری جنس بشر از لحاظ بیولوژیک، نسبت پیشرفت یا عقب ماندگی ملت‌ها به خصوصیات ژنتیکی و ارثی ثابت و غیرقابل تغییر، نمونه رفتارهای استعمارگر متجاوز است که صبغه وجود و بروز آن در فاصله زمانی سال های (۱۹۱۰-۱۹۵۰م.) در قلم و کنه تجارب، اثر پژوهشی نئیله راشد، بسیار پررنگ است. تجاربی برخاسته از حیات زیسته، و در تعامل و تعاطی مستقیم با استعمار، که اگر نگوییم جبر زمانه، اما مقتضیات جغرافیایی، اهمیت تاریخی، و برخورداری از اقلیمی با نعمت ها و مخازن فراوان زیرزمینی چنین عرصه ای را برای ایشان رقم زده است.

۳. روش پژوهش

در واقع روش پژوهش علمی عبارت است از مجموعه قواعد، ابزار و راه‌های معتبر و نظام‌یافته برای بررسی واقعیت‌ها، کشف مجهولات و دستیابی به راه حل مشکلات.» (عزتی، ۱۳۷۶: ۱۴۴) این پژوهش بر اساس روش نقد تاریخی انتقادی در مسیر نیل به فهم روشن و علمی از اثر

«حکایه کفاح ضد الاستعمار» است که در آن به دو شاخصه مهم معرفتی، در نقد این منبع متنی و ترازبندی آن که عبارت است از: شاخصه نقد بیرونی اثر و مؤلف (ناظر به شناسایی امر واقع در بسترسازی تشکیل متن) و شاخصه نقد درونی اثر و مؤلف (ناظر به تحلیل متن اثر) مورد بررسی و تأمل قرار می‌گیرد.

یکی از ابزارها و آلیات علمی و روشمند مطالعات استعمارپژوهی در جهان عرب، خوانش پارادایمیک فرهنگی از حضور استعمار در بلاد عربی است. پارادایم فرهنگی به عنوان یک نوع پارادایم معرفتی در حوزه استعمار به چالش و نزاع بین دو دسته کشورهای غنی و ثروتمند که در اصطلاح از آن‌ها به عنوان استعمارگر و استعمارزده یاد می‌شود، می‌پردازد. در پارادایم فرهنگی گفتمان استعمارپژوهی، تنها به ابعاد فرهنگی استعمار، خودباختگی فرهنگی کشورها و الگوپذیری مقلدانه آن‌ها از کشورهای صنعتی، و هر آن چه زیر مجموعه مقوله گسترده فرهنگ قرار می‌گیرد، توجه دارد و کمتر ابعاد اقتصادی، صنعتی، سیاسی و نظامی را مد نظر قرار می‌دهد. دستاورد تمرکز بر پارادایم فرهنگی استعمار، در ساحت نظری ارائه راهکارهایی جهت نقد این گونه آثار، و استنباط معنا از متون نویسندگان استعمارپژوه است و در ساحت عملی، آگاهی و شناخت جامعه مسلمانان و جهان اسلام از ابعاد خطرناک نفوذ فرهنگی استعمار در بلاد ایشان است.

آغازگر مبحث بررسی اندیشه استعمارپژوهی راشد در جامعه عربی مصر، یک پرسش اصلی و محوری به این قرار است: مؤلفه‌ها و مصادیق پارادایم فرهنگی استعمارپژوهی در اثر پژوهشی نتیله راشد چگونه نمود یافته است؟ مؤلفه‌های اساسی نقد بیرونی و درونی گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی جهان عرب، با تمرکز بر دو سنجه مؤلف و اثر ابتدا به بیان مؤلفه‌های نقد بیرونی در سنجه مؤلف می‌پردازد. این مؤلفه‌ها، عبارت است از: زیست‌نامه و هویت فردی و خانوادگی مؤلف؛ فاصله زمانی و مکانی بین مؤلف و اثر (رخدادهای منقول در کتاب)؛ اساتید و مکتب فکری مؤلف و در پایان آثار و تألیفات علمی مؤلف.

ترتیب مؤلفه‌های نقد درونی در سنجه مؤلف نیز، عبارت است از: فهم علایق، انتظارات و پیش‌فهم‌های مؤلف و مقصود مؤلف از نگارش اثر. هم‌چنین ترتیب مؤلفه‌های اساسی نقد بیرونی اثر پژوهشی استعمار، ناظر به شناسایی امر واقع شده در بسترسازی تشکیل متن است و عبارت است از: نقد زبانی منبع و توجه به ساختار زبانی متن؛ نشانه‌ها، هسته مرکزی و عناصر سازنده گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی مؤلف؛ سبک استعمارنگاری فرهنگی و فهم معانی گفتمان مؤلف؛ و در پایان بررسی منابع و مآخذ اثر. ترتیب مؤلفه‌های اساسی نقد درونی اثر

ادبیات زنانهٔ نئیله راشد در گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی ... (مریم هاشمی) ۱۹۱

استعماری که ناظر به تحلیل متن اثر است، عبارت است از: فهم معنای واقعی اثر و ارزیابی آن در میزان عقل؛ توجه به مکانیزم فرهنگی رویکردهای استعمارستیزی؛ و در پایان تحلیل محتوای گفتمانی متن. (حضرتی، ۱۳۹۱: ۱۲۷)

۴. نقد و ارزیابی گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی نئیله راشد

تفکر نقادانه عبارت است از آگاهی داشتن از مجموعه ای از کارکردهای نقادانه مرتبط به هم، به اضافه داشتن توانایی استخراج این کارکردها از متن پژوهشی. (براون، ۱۳۹۱: ۶) به بیان دیگر، تفکر نقادانه، باورها و اندیشه‌ها و نظریه‌های متعدد نویسندگان آثار را ارزیابی و چگونگی نقد و بررسی آن‌ها را بیان می‌کند. (خواص، ۱۳۸۸: ۲۵) در این مبحث به بررسی هر یک از کارکردهای نقادانه مربوط به نقد تاریخی از دو منظر نقد بیرونی و درونی ادبیات نئیله راشد پرداخته می‌شود. این کارکردها بدین شرح است:

۱.۴ کارکرد نقد بیرونی شخصیت نئیله راشد

کارکرد نقد بیرونی شخصیت مولف در گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی، مؤلفه‌های ذیل را مد نظر دارد:

۱.۱.۴ زیست‌نامه، هویت فردی و خانوادگی نئیله راشد

نئیله ابراهیم راشد (۱۹۳۴-۲۰۱۲ م.) نویسنده و روزنامه‌نگار زن مصری و دبیر کمیته فرهنگ کودک در شورای عالی فرهنگ در مصر بود. او یکی از بنیانگذاران مجله کودک سمیر در آوریل ۱۹۵۶ است و از سال ۱۹۶۶ تا ۲۰۰۲ سمت سردبیری را بر عهده داشت. نئیله راشد در اواسط دهه سی به دنیا آمد و تربیت او در خانواده‌ای مرفه آغاز شد. گرایش‌های سیاسی او به سمت چپ سوسیالیست بود. او به تجربه عبدالناصر، تجربه الهام‌بخش استقلال ملی، رنسانس و دستگیری و کمک به فقرا اعتقاد بسیار داشت، با نوسانات سیاسی و لحظات شکست و پیروزی به زندگی ادامه داد.

نام نئیله، برگرفته از اسامی شبه جزیره عربی و نام یکی از عمه‌های حضرت محمد (ص) است. او یک مجله هفتگی با نام «فرزندان من، عزیزان من» داشت و به علت علاقه بسیاری که به کودکان و برقراری ارتباط با آنان داشت، بخش روزنامه نگار نوظهور، خبرنگار سمیر را ایجاد کرد تا روزنامه‌نگاری و قوانین آن‌را به آن‌ها آموزش دهد. بیشتر کسانی که در این بخش

آموزش می‌دیدند، فقط چهارده سال سن داشتند. راشد در سال ۱۹۵۶ با عبدالتواب یوسف ازدواج کرد و صاحب سه فرزند شد. هشام به عنوان دیپلمات و سخنگوی رسمی و رئیس دفتر دبیرکل اتحادیه عرب، و عصام به عنوان مدیر عامل شرکت بین‌المللی مصر در حفاظت از محیط زیست. راشد برنده جایزه دولتی ادبیات کودک در سال ۱۹۷۸ و مدال علم و هنر درجه یک شد. (arabworldbooks.com)

۲.۱.۴ فاصله زمانی و مکانی بین مؤلف و اثر

راشد در نگارش اثر خود در همان سرزمینی پرورش یافته که استعمار انگلیس در آن سلطه و همینه سیاسی داشته است و به لحاظ فاصله زمانی و تاریخی بین مؤلف و اثر، از سال‌ها پیش از تولد نویسنده، استعمار در سرزمین مصر حضور مستقیم خود را آشکار کرده و راشد در جهت روشنگری و آگاهی بخشی جامعه مصر از صدمات و آسیب‌های جبران‌ناپذیر استعمار، به نگارش اثر مزبور اقدام کرده است.

۳.۱.۴ آثار و تألیفات علمی نئیله راشد

بر اساس بررسی‌های به عمل آمده، خانم نئیله راشد، به جز کتاب «حکایه کفاح ضد الاستعمار» کتاب دیگری ننوخته است. او بیشتر در باب نگارش مقالات برای کودکان اشتغال داشته است.

۲.۴ کارکرد نقد درونی شخصیت مؤلف، نئیله راشد

کارکرد نقد درونی شخصیت مؤلف به مطالعه و تحلیل عمیق شخصیت و دیدگاه نویسنده در آثار او اشاره دارد. این نوع نقد بر این اعتقاد است که شخصیت و اندیشه‌های نویسنده به طور مستقیم در آثار وی به نمایش درآمده و می‌توان از آن‌ها برای درک بهتر آثار پژوهشی نویسنده استفاده کرد. این نقد بر اساس تحلیل دقیق متن و تمامی جوانب آثار، از جمله سبک نوشتاری، زبان، ساختار داستان و توسعه شخصیت‌ها انجام می‌شود. هم‌چنین دیگر مؤلفه‌های کارکرد نقد درونی شخصیت مؤلف عبارت است از:

۱.۲.۴ فهم علایق، انتظارات و پیش فهم‌های مؤلف

مؤلف در اثنای نگارش اثر، اندیشه و باورهای خود را هم - دانسته یا ندانسته - به خواننده اثر منتقل می‌کند. به بیان دیگر، مفهوم مؤلف یا نویسنده محض و بی طرف و یا خلق اثر بی طرفانه، دیگر چندان مورد قبول متخصصان نیست. لذا نخست باید علایق و باورهای مؤلف را شناخت. سپس با فرض این که مؤلف بر اساس و مبتنی بر این باورها و علایق، درباره گزارش‌های نهایی و مکتوب در اثر خود سخن می‌گوید، در اثر او، دقت و تأمل کرد. (حضرتی، ۱۳۹۱: ۵۰) کتاب راشد، گونه‌ای از ادبیات سیاسی اجتماعی است که همراه با شرح و توصیف مقاومت‌های مردمی در برابر استبداد و تهاجم، به مثابه عنصری کارآمد، به بیدارگری و عدالت خواهی مردم مسلمان عربی می‌پردازد. نئیه راشد، نویسنده برجسته مصری خود را وقف پرورش کودکان، سرگرم کردن و راهنمایی آنها از طریق مجله سمیر و خبرنگاری روزنامه سمیر کرد. او سمت دبیر کمیته فرهنگ کودک در شورای عالی فرهنگ مصر را به عهده داشت و از سال ۱۹۶۶ تا ۲۰۰۲ سردبیر مجله مذکور بود. (arabworldbooks.com)

۲.۲.۴ مقصود مؤلف از نگارش اثر

تولید و بازتولید دانش بومی ضد استعماری در اندیشه نئیه راشد، تحت سیطره و چشم‌انداز بومی زن عربی و درستیز با اندیشه خودمحوری، مرکزیت‌اندیشی و خودبرتری‌بینی جهان استعمارگر غربی شکل گرفته است. به بیان دیگر تولید این منبع استعمارپژوهی محصول دوران توسعه طلبی استعمار انگلیس و بسط سلطه خود بر جامعه عربی مصر بوده است. تولید این اثر آشکارا مبتنی بر انگیزه شناخت فرهنگ بومی و به طور خاص، تمسک به ارزش‌های والا و اصیل اسلامی است. خاستگاه و منشأ تولید و خلق این اثر استعمارپژوهی در جامعه عربی مصر، چندین عامل مهم و اساسی بوده است. برخی از این عوامل عبارت‌اند از: تأکید بر قومیت شناسی عربی، دشمن ستیزی و مقابله با تضادها و تباین فرهنگی انسان عربی و دیگری غربی، تقابل با اندیشه تفوق انسان اروپایی به عنوان تنها دارنده حق اولویت و امتیاز تاریخی اندیشیدن، محور فرهنگ‌های غیرعربی، انضمام اندیشی عرب به عصور ما قبل دانش، بدوی انگاری و بی‌کفایت و بی‌ظرفیت دانستن نژاد عربی در اتخاذ تأملات و تدابیر مستقل و تعیین سرنوشت سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بلاد خویش می‌باشد.

اثر پژوهشی راشد، با هدف مبارزه همه جانبه با استعمار انگلیس در کشور مصر نگاشته شده است. نویسنده همه تلاش و توان خود را در راه شناساندن چهره واقعی استعمارگران و

ترفندهای آنان به مسلمانان به کار گرفت و با ادبیات داستانی به کار برده در اثر خود و به خاطر ارادت و احترام ویژه ای که برای جمال عبدالناصر قائل بود، به تصویرپردازی استعمار و فجایی که در مصر رقم زد می پردازد. نویسنده شرح می دهد که استعمار و ایده های مخرب استعماری نخست در لباس فرشته و با داعیه عمران و آبادانی به مصر وارد شدند و لطمت سنگینی را بر پیکر حیات اجتماعی و معنوی مصریان وارد آوردند. نویسنده در جاهای مختلف کتاب از زبان روایت گر جمال عبدالناصر فریاد بر می آورد و بر مردم مصر بانگ می زند که بپا خیزید و استعمار گر شوم آفرین را از مصر بیرون اندازید.

۳.۴ کارکرد نقد بیرونی گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی نتیله راشد (ناظر به شناسایی امر واقع شده در بسترسازی متن)

مؤلفه هایی که در کارکرد نقد بیرونی گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی مد نظر قرار می گیرد عبارت است از:

۱.۳.۴ نقد زبانی منبع و توجه به ساختار زبانی متن

راشد بدون هیچ گونه تفصیل و حاشیه سازی، همچون یک نقاش، صحنه های ظلم استعمار انگلیس را از زبان جمال عبدالناصر تصویرسازی می کند. به نظر می رسد این نوع وصف از استعمار آن هم در صادقانه ترین وجه ترسیم از هواپیماهای انگلیسی و تانک های آنان و مقاومت مصریان ساختار زبانی متن را در اثنای ادبیات سیاسی راشد، با موضوعات اجتماعی چون فقر، رکود فرهنگی، ظلم و حزب گرایی را در مصر آن روزگار نشان می دهد.

به بیان دیگر ساختار زبانی متن در اثر راشد، نوعی احساس همدردی، همدلی و همزبانی مخلصانه را با ساکنان مصر در عصر استعمار انگلیس نشان می دهد. راشد در القای حس وطن دوستی و ملی خود، ملت ستمدیده مصر را از زبان عبدالناصر مورد خطاب قرار می دهد و با سخن گفتن از مشکلات و نابسامانی های اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی از آنها می خواهد که از نفاق و تفرقه در میان خود پرهیز کنند و یکپارچه و متحد در مقابل دشمن استعمارگر و ایادی داخلی و خارجی آن قیام کنند.

به عنوان نمونه، نویسنده این چنین آورده است: «بالجیش، بالشعب، حنکمل المشوار؛ بالرؤح، بالدم، حنکمل المشوار» (راشد، ۱۹۷۱: ۹) با ارتش، با ملت، هدف و مقصدمان را در ریشه کن نمودن استعمار در سرزمین مان ادامه می دهیم. با روح، جان، و خون، مقصدمان را در

ادبیات زنانه نثیله راشد در گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی ... (مریم هاشمی) ۱۹۵

نابودی استعمار از سرزمین مان ادامه می‌دهیم. در واقع مقصود نویسنده از کاربرد گویش عامیانه مصری در اثنای ادبیات فصیح کتاب، هم ابراز نوعی احساس همدلی، یکدلی و هم‌زبانی با ملت مصر و هم بیان این که نویسنده از میان مردم برخاسته، و از آنان است و برای آنان و به خاطر آنان بر ضد استعمار می‌نویسد و اعلام می‌کند من با شما هستم و برای تشویق و انگیزه دادن به شما در قامت یک زن، تنها از سلاح کلمه و قلم برای ادامه مبارزه با استعمارگران سرزمین مادری ام می‌کوشم و این چنین در رکاب شما مشت‌هایم را گره کرده‌ام.

۲.۳.۴ نشانه‌ها، هسته مرکزی و عناصر سازند گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی نثیله

راشد

نثیله راشد از کودکی در خانواده‌ای ثروتمند پرورش یافت، اما قلم او، روایت‌گر حس و حال اندوهناک کودکی او و مواجهه دردناک مصریان با استعمار انگلیس است. او این‌گونه می‌نویسد که از کودکی درک و فهم واضحی از معنای واژه «استعمار» ندارد و همواره در چالش فهم این واژه، از والدینش می‌پرسد ما که پنبه داریم و خودمان آن را تولید می‌کنیم پس چرا باید برای خرید پارچه، به دیگران پول بدهیم و همین پنبه را از آنان بخریم؟ و والدین در پاسخ فرزند خردسال‌شان می‌گویند به خاطر وجود استعمار و این که ما بر خلاف میلمان مستعمره انگلستان هستیم.

راشد به خاطر ارادت و احترام ویژه‌ای که برای جمال عبدالناصر (ریاست جمهوری مصر در سال‌های ۱۹۱۰-۱۹۲۰) قائل است، کتابش را به شرح دوران زندگی او از کودکی، اختصاص می‌دهد. راشد ۱۶۵ صفحه از کتاب را با زبان روایتگری عبدالناصر می‌نویسد: «من بزرگ‌ترین فرزند پسر یک خانواده مصری و از طبقه متوسط‌ال‌حال جامعه هستم. پدرم، کارمند اداره پست و تلگراف است و حقوق ماهیانه‌اش حدوداً بیست جینه مصری. میزان حقوق پدرم به سختی پاسخگوی امورات معیشتی و اقتصادی یک خانواده مصری است. من در اسکندریه متولد شدم و کودکی‌ام در روستای «الخطاطبه» سپری شد. خانواده سعادت‌مندی بودیم و همه اولاد، جان‌مان را فدای پدر و مادرمان می‌کردیم. یک بار در کودکی سعی کردم تا معنای عبارتی خاص را بفهمم. عبارتی که هنگام پرواز هواپیماهای انگلیسی بر فراز آسمان بالای سرمان می‌دیدیم و بلند فریاد می‌زدیم و تکرار می‌کردیم که «یا ربنا یا عزیز... داهیة تأخذ الانجلیز» خدایا، ای خدای عزیز، مکر و حيله انگلیس را از میان ما بردار و عذابی آسمانی نازل کن و آنان را نابود ساز. (راشد، ۱۹۷۱: ۱۰).

راشد از زبان راوی می‌نویسد: «اکتشفتم فیما بعد أننا ورثنا هذه العبارة عن أجدادنا علی عهد الممالیک و لم تکن یومها منصبه علی الانجلیز، تغیر اسم الظالم.» (راشد، ۱۹۷۱: ۱۱) بعدها فهمیدم که ما کودکان، این عبارت را از نیاکانمان، در زمان سیطره حکومت ممالیک و عثمانی بر مصر که هنوز هیچ خبری از استعمار انگلیس در سرزمین مان نبود، به ارث برده ایم. بعدها اسم ظالمان ممالیک و عثمانی تغییر کرد و انگلیس جایگزین آن شد. نیاکان ما در زمان ظلم ممالیک فریاد می‌زدند: «یا رب، یا مُتَجَلَّلِی... أَهْلِکَ الْعُثْمَلِی» پروردگارا ای جلیل القدر، خاندان عثمانی را نابود کن تا این که در زمان ما دقیقاً همین شعار بر ضد استعمار انگلیس تغییر کرد و بدین شکل بر زبان‌ها تکرار می‌شد. (راشد، ۱۹۷۱: ۱۲)

راشد می‌نویسد عبدالناصر در سال ۱۹۳۰ میلادی زمانی که نوجوانی ۱۲ ساله بود و در مقطع دوم دبیرستان اسکندریه درس می‌خواند به همراه همکلاسی‌هایش در میدان «المنشیه» شعار استقلال و آزادی را سر می‌داد. «کنا فی هذا الوقت صغاراً» و کنا نادى بهذه الألفاظ و لم نكن نعرف لها معنى، فقد ولدنا فی عهد الاحتلال و الاستبداد، فلم نتمتع بالحرية، لم نعرفها.» (راشد، ۱۹۷۱: ۱۳) در آن زمان کودکانی بودیم که معنای این عبارت‌ها و الفاظ را نمی‌فهمیدیم. در عصر استبداد و استعمار و اشغال سرزمین مصر، متولد شدیم و هیچ بهره و لذتی از آزادی و ایام شیرین کودکی و نوجوانی نبردیم. اصلاً آزادی را نمی‌شناختیم و نمی‌فهمیدیم که یعنی چه! فقط این عبارت‌ها را بی‌هیچ فهمی از معنای واژه، و درک فضای تولید آن، همراه با احساسات و عواطفی جانسوز که از نیاکانمان به ارث برده بودیم، فریاد می‌زدیم. (راشد، ۱۹۷۱: ۱۳)

«و كنت طالباً أمشي مع المظاهرات، و كان الرصاص يطلق فی المظاهرات و كان الطلبة يموتون فی الشوارع. كنا نرى الرصاص يصرع إخواننا و لم يشعروا أحداً منا بالخوف.» (راشد، ۱۹۷۱: ۱۴) من دانش‌آموزی بودم که در تظاهرات بر علیه استعمارگر متجاوز انگلیسی، حاضر می‌شدم و صدای تیرباران تفنگ انگلیسی‌ها را پی‌درپی می‌شنیدم و به چشم خویش می‌دیدم جوانانی که به خاک افتاده، درخون خویش می‌غلتنند بی‌این که ذره‌ای ترس و دلهره به خود راه دهند. به یاد می‌آورم که در کودکی بسیار شیفته شخصیت‌های قهرمان تاریخ، بسان مهاتما گاندی بودم و هنگامی که پسر بچه‌ای بودم تا دروس دینی را در مدرسه بخوانم، تمام تحسین و شگفتی من در شخصیت پیامبر اکرم (ص) خلاصه می‌شد. شخصیتی که هم رهبر بود و هم فرمانده و تمام زندگی و توان و قوایش را صرف روشنگری قوم و نژاد عرب و آگاه ساختن و آزادی آنان از ظلمت، تاریکی، و گمراهی عصر جاهلی کرد. «كان أبی قلقاً بسبب

ادبیات زنانه نُتیلَه راشد در گفت‌وگو استعمارپژوهی فرهنگی ... (مریم هاشمی) ۱۹۷

آزائی السیاسیه حتی أيام التلمذه فقد سجن أخوه أيام الحرب العالمیه الأولى بتهمه الإثارة السیاسیه ولذا كانت مخاوفه طبیعیه. كان يخاف أن يحلّ بی ما حلّ بعمی.» (راشد، ۱۹۷۱: ۱۴) پدرم بسیار نگران بود از این که من در ایام شاگردی ام در مدرسه، چنین رویکردها و نگرش های سیاسی دارم. برادرش یعنی عمویم در سال های جنگ جهانی اول به تهمت آشوب و هرج و مرج سیاسی به زندان افتاده بود، لذا ترس و نگرانی اش از بابت من کاملاً طبیعی بود. می ترسید هر آن چه بر سر عمویم آمده بود برای من که پسرش بودم هم تکرار شود. بسیاری از من این پرسش را کرده بودند که کی و چه زمانی برای اولین بار به یک مرد انقلابی تبدیل شدی؟ این پرسشی بود که پاسخگویی بدان برای من بسیار دشوار بود. این احساس و شعوری که از کودکی در وجودم ریشه دوانیده بود به دلیل اقتضای زمان و شرایط پرورش و تربیتیم در محیط زندگی بود. این درک و شعور، نتیجه طبیعی و کلی ابراز خشم و مبارزه طلبی همگانی بود که من نیز بسان دیگر کودکان و جوانان مصری هم نسل من در مدارس و دانشگاه ها در قلب و روح و روان خود احساس می کردیم.

در واقع تکنیک نگارشی راشد در نقل روایت از زبان راوی که جمال عبدالناصر است روایت از طریق زبان شخص اولی است که همان شخصیت اصلی و قهرمان داستان است و به عنوان «من» شناخته می شود. این تکنیک به خواننده اجازه می دهد تا به صورت مستقیم با دیدگاه و احساسات شخصیت اصلی همراه شود. نویسنده با نقل قول مستقیم از جانب راوی صحبت ها، اندیشه ها و دیدگاه های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و دینی او را به صورت مستقیم نقل قول کند. او این کار را ممکن است با تغییر فرمت و سبک نوشتاری خود برای نشان دادن صحبت های راوی استفاده کند. به عنوان مثال، استفاده از فعل های گذشته، ساختار جملات مخصوص یا حتی استفاده از زبان گفتاری خاص برای شخصیت اصلی داستان. هم چنین نویسنده با استفاده از حالات ذهنی شخصیت های فرعی داستان از تغییر نقطه نظر آنان نسبت به شخصیت اصلی داستان بهره می برد.

در ادامه راشد از زبان جمال عبدالناصر می نویسد: از سال ۱۹۳۴ شروع کردم به شکلی گسترده آثار و نوشته های مصطفی کامل پاشا، تاریخ زندگی، مقاله های حماسی، وطن دوستی و ملی گرایانه اش را می خواندم. هم چنین تألیفات توفیق حکیم^۲ و طه حسین^۳ را به علاوه مجموعه بسیاری از شرح حال نویسی ها و سفرنامه ها را خواندم. به هنگام خواندن آثاری درباره انقلاب فرانسه بسیار لذت می بردم. شخصیت ولتر و چارلز دیکنز مرا تحت تأثیر و شگفتی خود قرار داده بود. هم چنین اهتمام و دقت بسیاری را صرف خواندن کتاب هایی کردم که پیرامون

تاریخ مصر از قرن نوزدهم میلادی به بعد نوشته شده بود. هنگامی که دانش آموز مقطع ابتدایی بودم و در کتاب‌های تاریخ، قضیه حمله ناپلئون بناپارت به مصر را می‌خواندم به شدت ناراحت و غمزده می‌شدم که چگونه او با استقرار نیروها و توپخانه اش بر فراز تپه‌های «مقطم» شهر قاهره را در طوفانی رعدافکن از بمب‌های پیوسته پشت سر هم، بمباران و ویران کرد.

در این جا راشد با بهره‌گیری از تکنیک‌های کاربردی نگارش خود برای جذابیت و تاثیرگذاری بیشتر روایت بر خواننده دقیقاً با ذکر توصیف‌های زیبا و جزئیات واقعی و زنده از نقطه نظر راوی، داستان را ادامه می‌دهد و با بیان علایق و سلايق راوی سعی می‌کند روایت او را از نظرگاه مخاطب، واقعی‌تر و جذاب‌تر جلوه دهد. به عنوان نمونه فعالیت‌های پژوهشی و مطالعاتی راوی را در گذران دوران جوانی و دستبازی به اهداف مدنظرش به تصویر می‌کشد که این امر به نوبه خود می‌تواند احساسات و تجربیات قهرمان روایت را به خواننده منتقل کند و او را در فضای گفتمانی حاکم بر عصرش قرار دهد.

راوی در اظهار فعالیت‌های دوران نوجوانی و جوانی اش می‌گوید: «در حالی که شاگرد مدرسه «النهضة» بودم و تظاهرات را رهبری می‌کردم، از ته دل استقلال کامل مصر را طلب می‌کردم و خیلی‌ها به دنبال من فریاد استقلال را سر می‌دادند، اما فریادهای ما بی نتیجه بود. سال ۱۹۳۶ همین قصه دقیقاً در قاهره و نزدیک رودخانه نیل تکرار شد. جوانانی کشته شدند و خون خودشان را فدای سرزمین‌شان کردند. تک تک این جوانان به خودشان فکر نمی‌کرد بلکه به سرزمینشان می‌اندیشیدند. من مردم مصر و ملت را می‌دیدم که نفس همان شعارهایی را می‌دادند که سال‌های ۱۹۳۰ و ۱۹۱۹ در روزگار اعرابی پاشا سر می‌دادند. همه با هم فریاد استقلال، آزادی را فریاد می‌زدیم. احساساتی که سینه‌به‌سینه و نسل‌به‌نسل به ارث بردیم و از پدر تا پسر، به‌خاطر داشتن چنین عاطفه و احساسات قلبی مجازات می‌شدیم.

سال ۱۹۳۸ وقتی که ۲۰ساله بودم از دانشکده افسری در «عباسیه» با درجه ستوان دومی، فارغ التحصیل شدم و در «منقباد» نزدیک استان «اسیوط» در مصر علیا به استخدام در آمدم. چه زمان و چه روزی بذرها و دانه‌های انقلاب را در اعماق وجودم کشف کردم؟ زمانش بسیار دور است و به سال‌ها قبل برمی‌گردد. این بذرها تنها در وجود من نبود بلکه در اعماق وجود بسیاری دیگر از جوانان ریشه دوانیده بود. این بذرها در اعماق وجود ما آن زمان که متولد شدیم، شروع به رستن کرد. متولد شدیم درحالی که انگلیس در مصر حضور داشت. در عصر استعمار و اشغال و تصرف متجاوزانه به سرزمین ما متولد شدیم. نسل ما همان نسلی بود که

انواع دردها، شکنجه ها، محنت ها، عذاب ها و غم ها را با ارتش انگلیس در سرزمین مان تجربه کردیم. برای مدت زمان ۷۵ سال نوکران و بردگان استعمار بریتانیا بودیم و حتی یک روز هم احساس آزادی نکردیم و از تجربه نعمت حریت و استقلال محروم بودیم.» (راشد، ۱۹۷۱: ۱۶)

راشد در این فراز از روایت خود با استفاده از نمادها توانسته است تصویرسازی قوی تری از شرایط گفتمانی حاکم بر عصر عبدالناصر ارائه کند و احساسات عمیق تری را به خواننده منتقل نماید. به عنوان نمونه به جریان فکر راوی و نمایش فکر و احساسات و تغییرات نگاه او به وقایع اشاره می کند و با ابراز احساسات درونی شخصیت اصلی داستان به خواننده کمک می کند تا بفهمد چه پندارها و المان های اندیشگانی در ذهن قهرمان داستان در حال رخ دادن است. مضافاً این که به توصیف محیط پیرامون، رخدادهای سیاسی، اعمال و حالت روحی قهرمان داستان در تعامل با دیگر شخصیت ها می پردازد تا خواننده درک عمیق تری از روایت و فضای گفتمانی حاکم بر عصر راوی پیدا کند.

راشد سپس در نقل آغاز سال های تاریک تاریخ مصر، از زبان عبدالناصر ادامه می دهد: من هیچ وقت این ادعا را در سر نمی پرورانم که استاد تاریخ هستم. این آخرین نقطه خیال من است. اما تلاش می کنم که حداقل به عنوان شاگردی مبتدی و آغازین در آموزش تاریخ باشم. از سالیان بسیار دراز و طولانی که حسابش را درست به یاد ندارم و برایم دشوار است که بگویم دقیقاً از چه سالی ما مصریان، تحت اوضاع و شرایطی این چنین اسفناک، اندوهناک و دردآور، زندگی می کنیم. امت عربی ما در گذر تاریخ، از شأن و منزلت و جایگاه بسیار شایسته تاریخی برخوردار بوده است اما هم اکنون چیزی از آن ابتهت، جلال و عظمت، منزلت، جایگاه و مقام رفیع، جز افسانه و اسطوره باقی نمانده است. از منظر راوی یا عبدالناصر مسئولان سرزمین مصر پیوسته در تمام گفتارها و بیانات خود تکرار می کنند:

ما از جایگاهی استراتژیک، سوق الجیشی و بسیار پراهمیت برخوردار هستیم. ما از ثروت هایی بسیار خارق العاده و خدادادی بهره مندیم. نیروی انسانی بسیار شگفت آور داریم. بله درست است ما از همه این نعمت ها برخورداریم. همه این عوامل و نعمت های فراوان به نوبه خود از دلایل قوت و قدرت و اقتدار ماست اما متأسفانه این ویژگی های مثبت و سازنده، نه تنها عامل قدرت و قوت و افزایش توان ما نشده است که عاملی بوده است در راستای ضعف، رخوت، سستی و فروپاشی ما. لذا این چنین شد که وطن و

سرزمین ما بیش از هزاران سال است زیر یوغ متجاوزان و چکمه‌های یاغیان زورگو و اشغالگر استعماری اسیر است. همان جایگاه بسیار پراهمیت و استراتژیک ما، نعمت‌های خدادادی سرزمین ما، سبب ساز اشغال و تصرف به غنیمت کشورمان شده است. همان ثروت‌های ذاتی و فراوان ما که باید پشتوانه قدرت، قوت و اقتدار ما باشد، سبب اشغال و هجوم به سرزمین ما شده است. تهاجم نظامی سرزمین ما به خاطر دارایی و خزانه‌های ثروت انبوه ماست تا آن را به یغما برده، تاراج کنند. (راشد، ۱۹۷۱: ۱۷)

راشد در این فراز از داستان خود، با توصیف‌های دقیق و واقعی از وقایع و شرایط زندگی مردم مصر در یوغ استعمار به نوعی به تظلم و دادخواهی مصریان برخاسته است تا بدین سان خواننده بهتر با فاجعه‌ها و ظلم‌هایی که از سوی این دشمن خارجی در حق مصریان رفته است آشنا شود. روایت استعمار و ظلم و استبداد آنان در سرزمین مصر و آن هم از زبان یک راوی مطرح در تاریخ سیاسی این کشور سبب شده است تا خواننده در جریان حداکثری طولانی‌ترین دوره‌های استعمار امپراتوری بریتانیا در مصر قرار گیرد و درد و رنج این ملت را از اواخر قرن ۱۸ میلادی تا اوایل قرن ۲۰ میلادی، تجربه کند.

جنگ‌های صلیبی در اصل ترفندها، نیرنگ‌ها و مکیده‌های استعمارگرانی بود که هدفشان، سیطره، تسلط و حکومت بر بلاد و سرزمین ما بود و با وجود به ضعف افکندن و ناتوان کردن بیش از حد امت عربی، تشنگی، تفرقه و پراکنده ساختن اتحاد آنان، اما نژاد عرب در مقابل سیل هجوم خانمان سوز استعمار غربی که به بهانه دین و دیانت، سرزمین و ثروت‌های آنان را غارت کرده بود، توانست از همه بلاد و سرزمین‌های عربی دفاع کند. جنگ‌های صلیبی چیزی جز استعمار انگلیس و فرانسه نبود. اما مسیحیان عرب فریب نام جنگ‌های صلیبی را نخوردند، زیرا به سرزمین و آسمان خود ایمان داشتند. جنگ‌های صلیبی حدود چهارصد سال متمادی ادامه داشت. هجوم و حملات پی در پی از سوی دو پادشاه بریتانیا و فرانسه. حملاتی که ظاهراً به اسم دین، نشان از تهاجمی گسترده به کشورها و سرزمین‌های عربی داشت؛ اما هدف اصلی و پنهانش استعمار بود. (راشد، ۱۹۷۱: ۱۴۷) راشد تا پایان کتاب از زبان جمال عبدالناصر به شرح حال حضور استعمارگران و تلاش‌های خستگی‌ناپذیر مردم مصر علیه دست‌اندازی‌های انگلیس و روند شکل‌گیری جریان‌های مقاومت مردم مصر علیه استعمار و استکبار می‌پردازد. به نظر می‌رسد روایت راشد از استعمار بریتانیا آن هم نه از زبان خودش بلکه از زبان شخصی دیگر توانسته است اطلاعات، حقایق، تجربیات، احساسات و افکاری دقیق را از راوی نشان دهد به گونه‌ای که خواننده در تجربه دیدار و همنشینی با شخصیت اصلی داستان یا

ادبیات زنانه نُتیلَه راشد در گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی ... (مریم هاشمی) ۲۰۱

همان جمال عبدالناصر قرار گیرد؛ کسی که راوی مهم و استراتژیک داستان است و قصه پر محنت زور و استبداد استعمارگران را به زبان خودش بیان می‌کند. به بیان دیگر او یک شخصیت داخلی است که اتفاقات را برای خواننده فقط از دیدگاه و تجربیات شخصی خودش به عنوان یک داستان‌سرا یا نقیب و به صورتی کاملاً مستقل روایت می‌کند.

به ایضاح بیشتر، راشد و ادبیات نوشتاری او توانسته است نقشی مهم و راهبردی در جذب خواننده و ادامه خوانش او از داستان ایفا کند، زیرا احساسات، نظرات و تجربیات شخصی راوی کاملاً در داستان مشهود است و خواننده می‌تواند ارتباط خوبی بین راوی و داستان برقرار کند و خودش را به عنوان یک تجربه گر خاص ببیند که با چالش‌های مصریان در مقابل استعمار همدردی و همدلی می‌کند.

۳.۳.۴ سبک استعمارنگاری فرهنگی و فهم معانی گفتمان نُتیلَه راشد

متن کتاب راشد بیان‌گر تجارب اجتماعی جمال عبدالناصر در مبارزه با استعمار انگلیس با شیوه بازنمایی ادبیات داستانی است. لذا به نظر می‌رسد گاهی روایت استعمار با صبغه متون ادبی می‌تواند به فهم شایسته‌تر و تاریخی‌تری از فجایع استعمار در بلاد اسلامی منجر شود. لذا یکی از عرصه‌های استعمارنگاری فرهنگی همین ادبیات داستانی، روایت یا رمان است. روایت نمودی از ماشین فرهنگی است که برای از بین بردن خاطرات به جا مانده از خشونت امپریالیسم به کار می‌رود.

فرم یا گونه اثری گفتمان استعمارنگاری فرهنگی راشد، در خدمت تبیین فجایع استعمار انگلیس در سرزمین مصر به کار رفته است و از پنج نوع اصلی سبک‌هایی که توسط استعمارپژوهان و متخصصان این عرصه مورد استفاده قرار می‌گیرند، از سبک استعمارنگاری توصیفی و روایی بهره برده است.

هدف مؤلف از کاربرد و ترکیب دو نوع سبک استعمارنگاری فرهنگی از جمله سبک استعمارنگاری توصیفی، و سبک استعمارنگاری روایی، این است که تصویری کامل و تمام‌قد از حضور استعمار انگلیس و بیان فجایع و ادعاهای آزادی‌بخشی و تمدن‌آفرینی آنان که با مرور زمان، بسترساز آسیب‌رسانی و تخریب فرهنگ بومی مصریان شد، به دست دهد. مؤلف با بهره‌گیری از سبک استعمارنگاری اقناعی نیز، نظرات و ایده‌های ذهنی خود را از زبان جمال عبدالناصر به خواننده منعکس می‌کند و سعی دارد با شیوه داستانی در بیان حقایق تاریخی

استبداد انگلیس، خواننده و ذهن او را در اثنای خوانش روایت با ذهن مؤلف و توافق با نگرش و بینش او هماهنگ و متقاعد سازد.

۴.۳.۴ بررسی منابع و مآخذ اثر پژوهشی استعمار

انتخاب نوع و سبک نگارش ادبیات داستانی کتاب راشد، مؤلف را از بیان منابع و مآخذ مستند بی‌نیاز کرده است و در کتاب منبع و مآخذی دال بر استناد مؤلف بدان یافت نشد.

۴.۴ کارکرد نقد درونی گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی نئیبله راشد (ناظر به تحلیل

متن اثر)

نقد درونی گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی به مطالعه و تحلیل اندیشه‌ها و دیدگاه‌های نویسنده که مرتبط با استعمار و تأثیرات آن بر فرهنگ و ادبیات، تمایلات و نگرش‌های فرهنگی، تصویرسازی و تبیین مفاهیم مختلف فرهنگی و اجتماعی از طریق آثار ادبی است، می‌پردازد. مؤلفه‌های کارکرد این نوع نقد عبارت است از:

۱.۴.۴ فهم معنای واقعی اثر و ارزیابی آن در میزان عقل

از منظر راشد، در جهان امروز، ارتباطات گسترده، فرهنگ‌ها را به گفتگو با یکدیگر فراخوانده است. اما نباید پنداشت که صدایی غالب و کلی، به نام استعمار و اشاعه فرهنگی، در جهان وجود دارد و همگان زیر سیطره آن جای گرفته‌اند یا باید جای بگیرند. عصر کنونی، عصر احترام به تفرّد است و هر یک از اقوام و ملل می‌توانند فرهنگ مستقل خود را بیافرینند و هر یک از جلوه‌های آن را بدون نیاز به درآمیختن با سایر فرهنگ‌ها، در جامعه خود به کار برند.

۲.۴.۴ توجه به مکانیزم فرهنگی رویکردهای استعمارستیزی

باختر زمین بدین سان که هست، لاینقطع چشم به شرق دوخته است و به آن می‌پردازد و درباره آن می‌اندیشد و آن را می‌فهمد و به فرق خود با آن آگاه می‌شود، از آن می‌گیرد و آن چه را می‌گیرد چنان دگرگون می‌کند که مال خودش می‌شود، و با آن نبرد می‌کند و در این نبرد گاه قدرت در این سوست و گاه در آن سو. (یاسپرس، ۱۳۷۳: ۹۷-۹۸)

ادبیات زنانه نئیکه راشد در گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی ... (مریم هاشمی) ۲۰۳

عبارتی که نقل قول شد، سخن کارل یاسپرس، (۱۸۸۳-۱۹۶۹) روان‌پزشک، فیلسوف سیاسی و آگزیستانسیالیست آلمانی است. یک انسان اروپایی و غربی که با دیدگاه منصفانه و بی‌غرض، به ماهیت اصلی عملکردهای غربیان در برابر شرقیان (در این جا منحصراً نژاد عربی) اذعان می‌کند. این نوع عملکرد و نگرش و نحوه برخورد از سوی آنان از آغاز تولد ایده استعمار، همین بوده و همین خواهد ماند.

بدیهی است که با توجه به نوع نگاهی که به کشورهای شرقی می‌شود، هر متن و اثر استعمارشناسی، مولود سازمان و ساختار جامعه مربوط به خود و برخاسته از فضای گفتمانی حاکم بر عصر و زمانه باشد و برای شناخت و نقد علمی و بهینه مطالب این گونه آثار پژوهشی باید ساختار و بافتار حاکم بر کتاب را مورد مطالعه و تأمل قرار داد. در این جا نوعی رابطه علت و معلولی میان آن چه مؤلف بدان می‌اندیشد و آن چه در کتاب به عنوان یک اثر خارجی ثبت می‌کند، مطرح می‌شود. به بیان دیگر آن چه سنجیده یک مؤلف نام دارد معلول رابطه او با جامعه و مولود مواریث و تأثیرات محیط است و اصولاً هر نقد علمی می‌کوشد بین نویسنده اثر و محیط فکری و مادی وی، بین نویسنده و مواریث ذوقی و تربیتی وی رابطه‌ای یافته و با استفاده از اصل و فرایند تأثیرپذیری، در امر نقد از آن‌ها بهره‌گیرد. (استنفورد، ۱۳۸۴: ۶۳) طبیعی است که نوع تأثیرگذاری جوامع در مرحله انقلاب، آرامش، شورش و قیام، مرحله گذار و شرایط مختلف دیگر بر ذهن مورخ و چگونگی کار وی متفاوت باشد. در این خصوص تاریخ و منابع تاریخی هم حادثه‌ای اجتماعی و هم عاملی اجتماعی محسوب می‌شود. چرا که از یک طرف در اجتماع تأثیرگذارند و از طرف دیگر از آن تأثیر می‌پذیرند. از آن روی در هر دو صورت برای منتقد تاریخ اهمیت داشته و از مباحث مهم نقد محسوب می‌شود. (رضوی، ۱۳۸۵: ۴۹)

بررسی موضوع استعمار در ادبیات داستانی راشد از زبان جمال عبدالناصر، رویکرد و راه کارهای وی را برای هویت‌یابی و شیوه مبارزه با استعمار انگلیس مشخص می‌کند. هدف راشد واکاوی موضوع حضور استعمار و سلطه فرهنگی آن در جامعه مصری است. راشد از زبان عبدالناصر تصریح می‌کند که کشور استعمارگر انگلیس در ساحت فرهنگی، سعی در تهی نمودن فرهنگ بومی مردم مصر است تا بدین شکل بتواند سیطره خود را بر جامعه مصری حفظ کند. در ساحت سیاسی به فعالیت‌های ضد استعماری و وابستگی و دست‌نشانده‌گی برخی از مسئولان مصری پرداخته است. در ساحت سلطه اقتصادی به غارت منابع ملی و تبدیل شدن کشور، به بازاری برای کالاهای خارجی اشاره می‌کند. از نظر راشد، فقر و جهل،

دو عامل مهم و زمینه‌ساز استعمار انگلیس در مصر است و بازگشت به سنت‌های اصیل اسلامی و توجه به ویژگی‌های مثبت فرهنگ مدرن، راهکار مبارزه با استعمار است.

۵. نتیجه‌گیری

کشور مصر از میان ۵۱ کشور اسلامی که اکثریت جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می‌دهند، در خاطره تاریخی خود تجربه تعامل با استعمار و مستعمرگی را دارد و نتیجه‌اش به عنوان یکی از اندیشمندان و نخبگان زن معاصر مصری که باید زنان جهان اسلام دوباره از نو او را بشناسند، در فاصله سال‌های (۱۹۲۰-۲۰۱۰م.) به مطالعات موسوم به استعمارپژوهی در جامعه خود، مصر پرداخت و با بررسی پیامدهای تاریخی و تبعات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی حاصل از استعمار غرب، از یک سو و به چالش کشیدن زمینه‌های فکری آن از سوی دیگر در قالب اثر پژوهشی «حکایه کفاح ضد الاستعمار» تلاش کرد در حد توان جامعه خود را از حالت انفعال و تسلیم در مقابل استعمار و عوامل آن پرهیز دارد و یافته‌های پژوهش‌اش نشان از این دارد که:

۱. بررسی و تحلیل موضوع استعمار و پایداری در مقابل آن در جامعه مصر با مضامینی چون، مبارزه، وطن دوستی، مقاومت، دشمن‌ستیزی، و شهادت صورت گرفته است و راشد با تأثیرپذیری از محیط جامعه، فضای گفتمانی حاکم بر زمانه و پیامدهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی مربوط به آن، در اثرش توانسته است به تجارب و دستاوردهای تازه‌ای از توطئه‌های استعمارگران دست یابد و حضوری تأثیرگذار و مبارزی را از خود در عرصه مقاومت و پایداری نشان دهد.

۲. مجموع شناخت حاصل از گفتمان خوانش شده در اثر پژوهشی راشد، دارای ترکیبی از سه رویکرد گفتمانی توصیفی - تحلیلی، تفسیری و تبیینی هستند. هر چند که نویسنده در اثر خود، از واژه گفتمان و نوع رویکردی که به پردازش مطالب دارد، سخنی به میان نیاورده است.

۳. در پژوهش حاضر که به بررسی ادبیات منابع استعمارپژوهی در جامعه مصر اختصاص یافته است، تلاش بر آن بوده تا به تشریح عناصر پایداری و مقاومت در اثر پژوهشی نویسنده پرداخته شود. اصلی‌ترین وجه مشترک مطالب این اثر آن است که نویسنده از مردم مصر می‌خواهد که برای نگرهبانی از سرزمین خویش، تمام توان خود را به کار

ادبیات زنانه نئیه راشد در گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی ... (مریم هاشمی) ۲۰۵

گیرند و از پراکندگی، اختلاف و تفرقه به شدت پرهیز کنند. افزون بر این، ظلم ستیزی، دادخواهی، میهن پرستی، دشمن شناسی، بیگانه ستیزی، نفی اسارت و بندگی، مبارزه با شر و پلیدی و نیاز به رهبر و راهنما از دیگر شاخصه ها ضد استعماری است که در این اثر بازتاب دارد.

۴. بخشی از مضامین استعمارپژوهی راشد در جامعه معاصر مصر برخاسته از زندگی اجتماعی و تأثیرپذیری از آن در محیط های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی حاکم بر جامعه است و در نتیجه خاستگاه و پیش زمینه اصلی اندیشه های راشد، متأثر از زندگی اجتماعی اوست. او عصر حضور استعمار را در دوره ای از زندگی خود درک کرده و نوعی خاص از گرایش های فکری را در اثر پژوهشی خویش پدید آورده است. اثر او در فعلیت و عمل، نمایانگر وضعیت بحران زده جامعه خودی و استکبار استعمارگران غربی است.

۵. خاستگاه و منشأ خلق اثر استعمارپژوهی راشد برآمده از انکار حق سخن گفتن مردم مسلمان مصر در تعیین سرنوشت سیاسی بلاد خویش است. آنان که در تعیین سرنوشت خود، مجبور به تحمل سکوت شده اند و با همدستی روشنفکران بومی و غیربومی، عامل گسترش استعمار از راه های نظامی و غیرنظامی شده اند.

۶. آنچه می تواند با خوانش تحقیقات استعمارپژوهی، به عنوان المان های پُرسامد پژوهشی و مؤلفه های دیدگاه راشد، نشانگر عقاید و باورهای او باشد، بدون شک ریشه در نوع پرورش و فرهنگ اسلامی او از یک سو و ذوق و سلیقه او از سوی دیگر، در روایت این رخدادها از زبان نخست وزیر برگزیده ملت مصر، جمال عبدالناصر دارد.

۷. اثر استعمارپژوهی راشد بیانگر نوعی تاریخ استقامت و دیرینگی صبر و رویارویی ملت و جامعه عربی مصر در حوادث گوناگون تاریخی استعمار است و بن مایه های پایداری ادبیات استعماری راشد و بررسی محتوایی اثر و دیدگاه های او نشان می دهد که پدیده استعمار در جامعه مصری، که در ماهیت دارای ابعاد مختلفی است، پیشینه و سابقه فکری عمیقی دارد و صرفاً حرکتی امپریالیستی به شمار نمی رود.

۸. از دیگر نتایج جزئی تری که می تواند به درک عمیق تر از نقش و تأثیر افکار این زن مصری در گفتمان استعمارپژوهی فرهنگی مصر و تحولات آن در طول دوره های مختلف استبداد استعماری انگلیس، نقد و تحلیل نگرش ها و موضوعات استعمار در آثار

ادبی مورد مطالعه در ادبیات مصری در راستای فهم و درک حداکثری اتمسفر حاکم بر کشور مصر.

۹. همچنین ارزیابی تأثیرات استعمار بر نگرش‌ها و موضوعات مدّ نظر راشد و بررسی تأثیرات سیاست‌های استعماری بر زنان و نگرش‌های آنان در ادبیات استعماری مصر و شناسایی تصویرسازی راشد از استعمار و تتبع در ایدئولوژی‌های زنانه او در بستر فرهنگی جامعه مصر.

پی‌نوشت‌ها

۱. مصطفی کامل پاشا (۱۸۷۴-۱۹۰۸) سیاست مدار، و روزنامه نگار اهل امپراتوری عثمانی بود. وی بنیانگذار حزب ملی مصر و روزنامه اللواء بود و با استعمار بریتانیا به مبارزه می‌پرداخت.

۲. توفیق الحکیم (۱۸۹۸-۱۹۸۷) رمان نویس و نمایشنامه نویس اهل مصر بود. از مهم‌ترین آثار او نمایشنامه اصحاب کهف و رمان بازگشت روح می‌باشد. جمال عبدالناصر نیز تحت تأثیر رمان بازگشت روح بود. در آن الحکیم نوشته بود، «تنها مردم مصر به شخصیتی که تمام احساسات و خواسته‌هایشان را بازی کند احتیاج دارند، کسی که برایشان سمبل هدفشان باشد.» این رمان سر آغاز تصمیم جمال عبدالناصر برای انقلاب ۱۹۵۲ بود.

۳. طه حسین (۱۸۸۹-۱۹۷۳) نویسنده و سخنور مصری و از پیشگامان جنبش نوگرایی در مصر بود. طاهها در اثر عفونت چشم در سن سه سالگی نابینا شد. پس از درس گرفتن از یک آموزگار سستی در جوانی راهی دانشگاه الازهر شد و در آنجا در رشته الهیات و ادبیات عرب به تحصیل پرداخت. او یکی از هواداران سرسخت انقلاب ۱۹۵۲ مصر بود و بر اهمیت آزاد و دموکراتیک بودن آموزش و تحصیل تأکید بسیار داشت. حسین در ۱۹۵۰ وزیر آموزش و پرورش مصر شد و در پی آن، حکومت جدید آموزش همگانی را برای همگان آزاد و رایگان کرد که این امر هنوز نیز جاری و ساری است.

کتاب‌نامه

استنفورد، مایکل (۱۳۸۴)، درآمدی بر تاریخ پژوهی، ترجمه مسعود صادقی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

براون، ام. نیل؛ استیوارت، ام. وکیلی (۱۳۹۱)، راهنمای تفکر نقادانه، پرسیدن سؤال‌های به جا، ترجمه کورش کامیاب، تهران: مینوی خرد.

حضرتی، حسن (۱۳۹۱)، روش پژوهش در تاریخ‌شناسی، چاپ دوم، تهران: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.

ادبیات زنانه نُتیلَه راشِد در گفتمان استعمارپژوهیِ فرهنگی ... (مریم هاشمی) ۲۰۷

خواص، امیر (۱۳۸۸)، درس‌نامه تفکر نقدی، تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

راشد، نُتیلَه (۱۹۷۱)، حکایه کِفاحِ ضِدُّ الاستعمار، القاهرة: الهيئة المصرية.

رضوی، سید ابوالفضل. (۱۳۸۵)، «نقد منبع در تاریخ»، نامه تاریخ پژوهان، شماره ۶، صفحات ۴۶-۶۵.

عزتی، مرتضی (۱۳۷۶)، روش تحقیق در علوم اجتماعی، چاپ اول، تهران: مؤسسه تحقیقات اقتصادی دانشگاه تربیت مدرس.

یاسپرس، کارل (۱۳۶۴ش.)، آغاز و انجام تاریخ، ترجمه محمدحسین لطفی، تهران: انتشارات خوارزمی.

سایت اینترنتی: <https://www.arabworldbooks.com/ar/authors/notaila-rashed>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی